

Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve Yugoslavya'dan Gelen Göçmenler (1950-1960)

Muhsin Ertürk Budak¹

Özet

Bu çalışma 1950-1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Demokrat Parti Dönemi Türkiye ile Yugoslavya arasındaki siyasi, ticari, kültürel ve sportif ilişkileriye beraber göç konusunu ele almaktadır. 1950 yılında Türkiye'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin dış politika anlayışında özel bir öneme sahip olan Balkan toprakları bölgesel ittifak açısından önemli bir konuda sahiptir. Bu bölgede en büyük toprak parçasına sahip olanlardan Yugoslavya'nın birden fazla millete ev sahipliği yapması dikkate değerdir. Türkiye ise Yugoslavya ile ilişkilerini Balkan Paketi ve Balkan İttifakı ile geliştirerek devlet yetkilileriyle karşılıklı ziyaretlerde bulunmuştur. Gelişen ilişkiler sonucunda her ne kadar iki devlet ideolojik olarak farklı kutuplarda bulunsalar da siyasi, ticari, kültürel ve sportif alanlarda ilişkiler artarak devam etmiştir. Türkiye ile Yugoslavya bir taraftan ilişkilerini geliştirirken bir taraftan da göç konusu yüzünden iki devlet arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Yugoslavya'nın bölgede yaşayan Türklere karşı uygulamış olduğu asimilasyon politikası ve göçe zorlama durumu Türkiye'ye yıllar boyunca göçmen gelmesine sebep olmuştur. Türkiye ise bu göçmenleri geri çevirmeyerek sistemli bir şekilde topraklarına almıştır. Göçmenler ülkeye alındıktan sonra belirli şehirlerde iskan edilmiş ardından geçimlerini sağlamlaları için iş hayatına alınmışlardır.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti hâkimiyetinde yaklaşık olarak 500 yıl kalan Yugoslavya toprakları ile Osmanlı toprakları arasındaki irtibat Balkan Savaşları (1912-1913) sonucunda Batı Trakya ve Makedonya'nın kaybedilmesiyle kopmuştur. (Akşin, 2014: 50). I. Dünya Savaşı sonrasında taraf devletlerden biri olan

1 Kafkas Üniversitesi, Kağızman Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Bölümü, Öğretim Görevlisi

Yugoslavya, Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında Lozan Konferansına çağrılan devletlilerden biri olmuştu.² Yugoslavya, Türkiye'nin Meriç Nehri batısında toprak almasını istemeyerek çalışmalarını bu yönde yapınca Lozan Barış Antlaşmasını imzalamamıştır. Bundan dolayı Türkiye ile Yugoslavya arasında savaş durumu resmi olarak devam ediyordu. Bu durumu ortadan kaldırmak için 28 Ekim 1925 tarihinde Ankara bir "Dostluk Paktı" imzalanmış ve savaş durumuna son verilmiştir (Öksüz, 1996: 102, Gönülbol, Sar, 1997: 99).

I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve İtalya'nın Avrupa'daki yayılmacı hareketleri Balkan devletlerini tedirgin ederken durumu ortadan kaldırmak için yeni yollar da aranmıştır. 6-10 Ekim 1929 tarihleri arasında "Uluslararası Barış Bürosu" aracılığı ile Yunanistan'ın başkenti Atina'da düzenlenmiş olan Evrensel Barış Kongresi'nde eski Yunanistan Başbakanı Papanastasiu bir Balkan Antantı kurma fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir Türkiye ve Yugoslavya tarafından da olumlu bir şekilde karşılandı (Uysal, 2007: 53).

5 Ekim 1930'da Atina'da I. Balkan Konferansı toplanınca birliktelik konusunda da önemli bir adım atılmış oldu. 20-26 Ekim 1931'de İstanbul'da II. Balkan Konferansı, 23-26 Ekim 1932'de ise Bükreş'te III. Balkan Konferansı ve 5-11 Kasım 1933'de Selanik'te IV. Balkan Konferansı toplanmıştır. Türkiye ile Balkan devletleri arasında iyi ilişkilerin temelleri atılırken Balkan Konferansları da toplantılarına devam etmiştir. Balkan devletleri arasında görüşmeler devam ederken Ekim 1933'te Yugoslavya Kralı Alexandre'nin İstanbul'u ziyaret etmesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile yapmış olduğu görüşme Balkanlar'da birlik kurulmasını olumlu yönde etkilemiştir (Öksüz, 1996: 102-104). 27 Kasım 1933'te Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Belgrat'a yapmış olduğu ziyaret sonrasında aynı tarihle Türkiye ile Yugoslavya arasında "Dostluk, Saldırmazlık, Yargusal Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması" imzalandı (Soysal, 2000: 441).

Tüm bu toplantılar neticesinde 9 Şubat 1934'de Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Atina'da bir Balkan Antantı imzalandı (Değerli, 2008: 121-127). Bu imza sonrası Yugoslavya Başbakanı M. Stoyadinoviç ve eşi 28 Ekim 1936'da Ankara'yı ziyaret ettiler (Cumhuriyet: 28 Ekim 1936). Bu ziyaret sırasında Atatürk Yugoslav gazetecilere şunları söyledi:

"Görüyorsunuz ki ve müşahede etmişsinizdir ki, Türk devlet adamları ve Türk milleti Yugoslav milletine, Yugoslav devletine ve Yugoslav hükümetine karşı en

2 Yugoslavya 1 Aralık 1918'de Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Karadağ'dan meydana gelen "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" olarak ortaya çıktı. 1929 yılında kabul edilen yasa ile devletin adı "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir.

samimi hisler beslemektedir. Bu dostluk tezahürününün bütün Türkiye tarafından Yugoslavya hakkında beslenen hakiki hislere tercüman olduğuna eminim. Tabakkuk ettirdiğimiz müşterek dostluk devam edecektir. Bu dostluğun devamına ve daima daha ziyade resanet bulmasına çalışacağım. Bu dostluk bütün sulh dostları için remiz teşkil eder. Böyle bir dostluk ancak insani ve kardeş hisleriyle istikrar bulabilir. İki milletimiz arasındaki dostluk, ifadesini yalnız sözlerde bulmuyor. Bu söylediklerim, kurvetine inananların bir ifadesi olarak telakki edilmelidir”³

Yugoslavya Başbakanı Stoyadinoviç’in ziyareti 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’na denk geldiği için Atatürk ile birlikte bayramın resmi tören geçitlerinde yer almıştır. Stoyadinoviç’in 1963 yılında yayınlanan “*Ne Savaş Ne De Pakt*” isimli anı kitabında Atatürk’e ait izlenimlerini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Atatürk baloya alışkanlığıma aykırı olarak daha erken gelerek beni onurlandırmıştı. Giymiş olduğu Frankın üzerinde biçbir nişan yoktu. Neşesi yerinde olan Atatürk, bütün gece konu üzerinde yalnız Türkçe konuştu. Yanında olan bir genç ise onun sözlerini Fransızcaya çeviriyordu. Ancak Atatürk, çok kez bu gencin sözlerini kızgın bir biçimde keserek düzeltiyordu. Bu olaylar, O’nun Fransızcaya çok iyi bildiğini ortaya koyuyordu.”(Turp, 2013: 34).

Yugoslavya Başbakanı’nın ziyaretine karşılık 12 Nisan 1937’de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü Yugoslavya’nın başkenti Belgrat’a bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Turp, 2013: 33-37, Cumhuriyet 12 Nisan 1937).

II. Dünya Savaşı’nın başlaması ve Yugoslavya’nın Almanlar tarafından işgal edilmiş olması Türkiye tarafından yakından takip edilen edildi. Yugoslavya sınırları içerisinde bulunan Türk ve Müslüman varlığı Türkiye’yi tedirgin eden konuların başında geliyordu. Balkan Antantı her ne kadar üye devletlere sınır güvenliği garantisi verse de antantın başarısı Balkan bölgesi dışından gelecek tehditlere karşı üye devletlerin direnme isteği ve gücüyle sınırlıydı. II. Dünya Savaşı’nın başlaması bu antantı yıkan en önemli gelişmedir. Üye devletler son toplantıyı 1940 yılında Belgrat’ta yaparken antant işlevini çoktan beri yapamaz duruma gelmiştir (Gönlübol, Sar, 1997: 106-107).

Karşılıklı ziyaretler, verilen ılımlı mesajlar ve Balkan Antantı’ndan anlaşıldığı üzere Atatürk’ün yapmak istediği bir taraftan barışı korumak aynı zamanda komşularıyla dostluk ve beraberlik içinde yaşamaktır. Bunun için Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan beri üzerine düşen görevi fazlasıyla yapmaya gayret etmiştir (Ünal, 1989: 1997-1998).

3 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 490.

Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Yugoslavya ile Siyasi, Ticari, Sportif ve Kültürel İlişkileri

Siyasi İlişkiler

II. Dünya Savaşı devam ederken Alman uçakları Belgrat'ı bombalayınca Yugoslavya ordusu 6 Nisan 1941'de 12 günlük direniş sonrası teslim olmak zorunda kaldı. Alman askeri gücüne dayanamayan Yugoslavya işgale uğrayınca ülkede iki farklı direniş hareketi ortaya çıktı. Bunlardan biri Sırbistan'da Albay Draza Mihaloviç liderliğinde Çetnikler ve diğeri de Yugoslav Komünist Partisi'nin genel sekreteri olan Josip Broz Tito liderliğinde partizanlardı. Bu iki grup hem kendi arasında savaşıırken hem de Alman ve İtalyan işgaline karşı direnmişlerdi. Ancak Tito'nun, Partizan hareketleri ülkenin tamamına yayılınca Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da örgütlenen Çetniklere karşı üstünlük sağlanmıştı (Türp, 2013: 12-13).

Partizanların başarı kazanması üzerine Tito başkanlığında 29 Kasım 1943'te Bosna'nın Yayçe Kasabası'nda Yugoslavya Anti-faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi toplanarak ülkenin bundan sonra federal bir temel üzerine yapılandırılması kararı alınmıştır. Ayrıca Tito Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nden almış olduğu destekler sonucunda 1943 yılında Yugoslavya'nın federal bir topluluk olduğunu da ilan etti. Böylece Doğu ile Batı olarak bölünmüş olan dünyada Yugoslavya, Türkiye'nin aksine tercihinin Doğu bloğundan yana kullanmıştır. Hatta Yugoslavya'da 1946 yılında kabul edilen anayasa 1936'da Moskova yönetiminin anayasasına benzer nitelikler göstermiştir (Öztürk, 2022: 36). Tüm bu gelişmeler sonrasında 13 Ocak 1953 tarihinde Tito Yugoslavya Devlet Başkanı seçilmiştir (Salep, 2012: 102-103).

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı artan muhalif hareketler yeni partilerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. 7 Haziran 1945 tarihinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından dönemin iktidarı CHP'ye "*Dörtlülük Tahrir*" verildi. Yaşanan tartışmalar sonucunda ismi geçenler tarafından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti resmen kuruldu. 1946 seçimlerine hazırlıksız yakalanan DP henüz yeni kurulduğu için seçimlere istediği ölçüde hazırlanamayarak seçim sonucunda muhalefet pozisyonunda kalmıştır. Dört yıl muhalefette kaldıktan sonra 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan "*Beyaz Devrim*" olarak da bilinen seçimlerde DP iktidar koltuğuna oturmuştur (İnal, 2010: 25).

DP'nin on yıllık yönetiminde ABD ve Batı dünyası ile sıkı şekilde bağ kurmaya önem vermiştir. DP'nin iktidara gelmesiyle bölgesel olarak, geçmiş

dönem dış politikalarına nazaran pek farklılık görülmesine de bölgesel anlamda DP Balkanlar'a özel bir önem vermiştir. Ancak Balkanlar'da Yugoslavya'nın, SSCB güdümünde Türkiye'den farklı dış politikalar takip etmesi, Balkan Ülkeleri arasında da işbirliği yapacak bir ortamın bulunmaması iki devleti doğrudan işbirliği yapmaktan alıkoymuştur. Özellikle 1948 sonrası Cominform'dan çıkarılan Yugoslavya'nın Batı ile yakınlaşmaya başlaması, zamanla Türkiye'yle de iyi ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Hatta Türkiye Yugoslavya'nın batıya açılabilmesi için bir köprü görevi görecektir (Armaoğlu, 1989: 449-451).

Yugoslavya her ne kadar Sovyet güdümünde bulunsa da Türkiye tarafından konum ve rejiminden dolayı özel bir öneme sahipti. Hatta Yugoslavya Batı dünyasına yakınlaşmaya başlayınca Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes, Yugoslavya'nın NATO'ya alınmasını dahi öneren isim olmuştur. İki ülke arasında karşılıklı olarak yapılan ziyaretlerde ilişkilerin gelişmesine olanak sağlayınca Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20-25 Ocak 1953'te Yugoslavya'ya bir ziyarette bulundu. Bu ziyaret kısa sürede oluşacak olan Balkan Pakti'nin da temellerini atmıştır. Tito Yunanistan'ın da dâhil olacağı bir üçlü antlaşmanın imzalanması için acele edilmesini istemiş aksi takdirde bu durum için "*Tarihi bir hata olur*" tabirini kullanmıştır (Milliyet, 7 Şubat 1953). İki ülkenin ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmak için 15 Şubat 1953'te Türkiye ve Yugoslavya arasında vize anlaşması yapılması da kararlaştırılmıştır (BCA 30.18.1.2-131.9.11).

Yugoslavya'nın Cominform'dan çıkarılması ve Yunanistan'ın komünistlere sağladığı yardımlara son vermesi Türkiye'nin bu devletler ile ilişkilerinin yumuşamasına zemin hazırlamıştır. Bu üç devletin yakınlaşmasının ana sebebi benzer siyasi kaygılara taşınmalarıdır. Pakt için 21 Haziran 1952'de Yugoslav askeri heyeti Türkiye'ye gelerek görüşmelere başlamıştır (Akşam, 21 Haziran 1952). Balkanlar'da birlik kurulması için "*Balkan Pakti*" veya resmi adıyla "*Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*" Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 25 Şubat'ta Atina'da hazırlandıktan sonra 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanmıştır (BCA, 30.1.0.0-61.376.5). Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Dışişleri Bakanı Köprülü, Yunan Dışişleri Bakanı Stephanopoulos, Yugoslav Dışişleri Bakanı Popoviç birer konuşma yapmışlardır (Milliyet, 1 Mart 1953). 18 Mayıs 1953 tarihinde de Türkiye antlaşmayı tasdik etmiştir. Bu pakt SSCB karşısında duran Batı dünyası tarafından oldukça iyi karşılandığı görülmektedir. Bu paktın en önemi sonucu ise ilk kez bir sosyalist devletin SSCB güdümünden çıkarak kendi isteğiyle Batı ile resmen işbirliği yapmış olmasıdır (Tuncer, 2013: 82).

25 Aralık 1953'te Başbakanı Menderes Yugoslavya'da yayınlanan Borba gazetesine yeni yıl dolayısıyla bir demeç vererek ilişkileri daha da sıcak bir havaya girmesine sebep oldu (BCA, 30.1.0.0-13.79.15.1). Balkan Paketi sonucunda yakalanan olumlu hava imzacı devlet liderlerinin karşılıklı ziyaretleriyle de taçlandı. Yugoslavya lideri Tito, 12 Nisan 1954'te Türkiye'ye ziyarette bulunduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ülkesine davet etti (Horay, 2007: 110-111). Bu davete kayıtsız kalmayan Cumhurbaşkanı Bayar mahiyetiyle birlikte Yugoslavya'yı ziyaret için 27 Ağustos 1954'te yola çıkmıştır (BCA, 30.18.1.2-136.74.8, BCA, 30. 18.1.2-137.79.9). Ziyarete eşlik eden Ziya Şakir⁴ bizlere şu bilgileri vermekte:

“Bugün yine İstanbul şehri, en canlı ve en heyecanlı günlerinden birini yaşadı. Buna sebep de Muhterem Cumhurbaşkanımız Celal Bayar, Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyeti Başkanı Mareşal Josip Tito cenaplarının kısa bir müddet evvel Türkiye'yi ziyaretlerini iade etmek üzere yola çıkulacaktı.

Bu yolculuğa büyük bir ehemmiyet veriliyordu. Ağustos ayının ilk günlerinden beri Türk ve Yugoslav gazetecileri bu ziyaret etrafında neşriyat yapıyor; diğer Avrupa ve Amerika matbuatında da bu meseleye dair ehemmiyetli yazılar göze çarpıyordu.

Hiç şüphesiz ki gerek Tito'nun ziyareti ve şimdi de Bayar'ın ziyareti iade etmesi, yemek içmek; bir kaç günü hoşça geçirmek için değildi. Bu ziyaretler, çok yüksek bir siyasi maksadı ihtiva etmekte idi. İki büyük devlet adamı, Balkan İttifakını geliştirecek; bilhassa Türk ve Yugoslav hükümetleri arasındaki dostluğu takviye ederek, müttefik kuvvetleriyle cihan sullunun idamesini temin edeceklerdi...

Hemen hemen Yugoslavya'nın bütün gazeteleri Cumhurbaşkanımızın ziyaretine ehemmiyetle temas ediyor ve hepsi de yazdıkları yazılarda, Türkiye-Yugoslavya ittifakının yalnız Balkanlar da değil; cihan sullunun idamesinde de esaslı menfaatler sağlayacağını belirtiyordu...

Sayın Cumhurbaşkanımız Florya'dan gelmiş olduğu Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan, Başvekil Adnan Menderes, Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Devlet Vekili Dr. Mükkerrem Sarol, Milli Müdafaa

4 Gazetesi, tarihçi ve politikacı olan Ziya Şakir 1950-1955 yılları arasında yapılan yerel seçimler de DP'nin İstanbul Belediye Meclisi'nin Fatih'ten aday gösterilmiş ve seçilmiştir. Şakir'in politik girişimlerinde Celal Bayar ve Adnan Menderes'in önemli katkıları olmuştur. Bayar ile tanışıklığı Balkan Savaşları dönemine dayanmaktadır. Bu tanışıklık ilerleyen yıllarda devam etti. Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Yugoslavya ve Yunanistan gezilerine katılarak gezi sonrasında yaşananları kitap haline getirmiştir. Güngör Göçer, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir, Doktora Tezi, Isparta 2011, s. 28, Ziya Şakir, Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Yugoslavya Seyahat Hatırası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954.

Vekili Ethem Menderes ve yaverleriyle Acar motörüne bindi. Savarona gemisine doğru hareket etti... Yolculuk deniz yolu ile oldukça yorucu geçmişti.

Nihayet 31 Ağustos'ta o zaman gelmişti. Sabilden ayrılan zarif ve bembeyaz bir motör; son süratle ilerledi. Savaronanın indirilmiş olan merdivenine rampa etti. Bu motörle Tito'nun muavini ve Federal Meclis Reisi Vekili (Rodoljub Colakoviç) ve diğer yüksek mevki sahibi birkaç devlet erkân gelmişlerdi. Bu zatlar, merdivenden çıkarak bir ihtiram kıt 'ası tarafından selamlandı. Ve sonra, Muhterem Cumhurbaşkanımız tarafından karşılandı. Bu Yugoslavya ile ilk temastı... Halk, istinasız olarak yollara dökülmüştü, bu coşkun halk, Muhterem Cumhurbaşkanımızı alkışlara gark ederken, adeta birbirleriyle rekabete girişmekteydi...

Birbirini takip eden ormanlardan ve ucu bucağı görülmeyen mısır tarlalarından geçtikten sonra, 2 Eylül 1954 Perşembe günü tam saat 17'de Belgrad istasyonuna muvasalat ettik. Belgrad, Muhterem Cumhurbaşkanımızı çok büyük merasimle karşıladı. Tren gara girmeden evvel, selam topları atılmaya başlandı. Muazzam garın peronunda, başta Tito olmak üzere, Yugoslav Cumhuriyeti Devlet erkân ile mahşeri bir kalabalık vardı... Sonra Bayar Yugoslav radyosuna bir beyanat verdi... Belgrad ziyareti sonrasında Bayar Saray-Bosna'ya hareket etmiştir. 7 Eylül 1954'de de Zagreb ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretler boyunca birçok karşılıklı görüşme ve kurum ziyaret edilerek dostluk mesajları verilmiştir. (Şakin, 1954:3-91). Cumhurbaşkanı Bayar'ın bu seyahati 17 gün sürmüş ve 13 Eylül 1954 tarihinde heyet yurda dönmüş yapmıştır.

28 Şubat 1953'te "Balkan Paktı" ve 7 Kasım 1953'te "Ankara Dostluk ve İş Birliği Ek Antlaşması'nın" imzalanmasından sonra 9 Ağustos 1954 tarihinde imzalanan "Bled İttifakı" paktın bir askeri ittifaka dönüşmüş şeklidir. "Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ve "Balkan İstisare Meclisi'nin" Kuruluşu iki ülke arasındaki ilişkileri 1930'lu yıllarda olduğu gibi olumlu bir havaya sokmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Bayar'dan sonra Başkan Menderes'te davet üzerine 6 Mayıs 1955'te Yugoslavya'ya bir ziyarette bulundu. Başbakan Menderes: "kanımızca dünyanın genel durumundaki gerginliklerin biraz gevşemeye doğru gittiği yolundaki iyimser iddialar ciddi nedenlere dayanmaktan çok duygulara seslenmektedir." sözleriyle Balkanlar'da tarafsız kalmanın imkânsız olduğunu vurgulamak istemiştir. (BCA, 30.18.1.2-139.41.8, Sakin, Salep, 2012: 224). Ziyaret sırasında Menderes'in bu sözleri sarf etmesinin arka boyutunda Yugoslavya'nın SSCB ile yakınlaşması vardı. Bu dönemde SSCB ile Yugoslavya'nın 1948'de kopan ilişkilerinin tekrar olumlu bir havaya girmesi Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 10 Mayıs 1955'te yurda dönen Başbakan Menderes şunları söylemiştir:

“Yugoslavya’da gördüklerimiz ve işittiklerimiz Türk dostluğunun ve ittifakının o memlekette milli bir siyaset haline gelmiş olduğunu bize anlatmaktadır. Size Yugoslavya’dan muhabbetler ve selamlar getirdim, hepimize en derin hürmetlerimi arz etmekle bahtiyarım” (Milliyet, 10 Mayıs 1955).

Türkiye her ne kadar Yugoslavya ile ilişkilerini bozmaya çalışmasa da “Kıbrıs Sorunu” yüzünden Yugoslavya’nın takındığı tavır Türkiye’de şaşkınlık yarattı. Yugoslavya bu olayın dışında kendini tutmaya çalışsa da BM’nin 1957 yılında yapmış olduğu toplantıda Yunan tezini savunmuştur (Horay, 2007: 111, BCA, 30. 01. 0. 0-41. 244. 9). Yugoslavya’nın bu tarihten sonra hem Balkan Pakt’ına gereken önemi vermemesi hem de Stalin’in ölümü üzerine SSCB ile tekrar yakınlık kurmaya başlaması Batı dünyasını memnun etmemiştir. Tüm bunlara rağmen Balkan Pakt’ı veya Balkan İttifakı’nın NATO’nun sağ kanadını ve özellikle Balkanlar bölgesini güçlendirmiş olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak taraf devletlerin politika değişimlerine gitmesi yüzünden sağlam bir zemine oturtulamamıştır. Yugoslavya dışında Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan “Kıbrıs Sorunu” da Balkan Pakt’ının zayıflamasına yol açan başlıca gelişmelerdendir. Kıbrıs Sorunu’ndan dolayı Türk-Yunan ilişkileri sarsılmış buda Balkanlar’da iş birliğinin bozulma sürecini hızlandırmıştır. Olayların BM’ye taşınması Balkan Paktına vurulan en büyük darbe olmuştur. Balkan İttifakı’nın imzalanmasından bir hafta sonra Kıbrıs için Yunanistan’ın BM’ye resmi başvuruda bulunması Türkiye’yi zor durumda bırakırken 6-7 Eylül olayları da ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiştir (Akın, 2013:117). Balkan İttifakı özellikle Türkiye’nin NATO’ya katılmasıyla Batı dünyası adına attığı ilk adım olma özelliği taşıyordu. Türkiye yaptığı pakt ve ittifaka sadık kalsa da Yunanistan ve Yugoslavya için aynı şey söylenemez. Özellikle Ankara-Atina arasında ki uyuşmazlıklar Balkanlar’da askeri ve siyasi anlamda bir iş birliğinin olamayacağını en büyük göstergesi olmuştur.

Bu kopmalardan sonra Türkiye Balkanlar’da istediğini bulamamış ve yönünü Orta Doğu’ya çevirmek zorunda kalmıştır. Yunanistan ve Yugoslavya aslında iki düşman gruba bölünmüş bölgenin ikili ilişkilerini geliştirmiş ancak bunu yaparken Türkiye’yi bunun dışında tutmaya çalışmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk Döneminde 1934 tarihli Balkan Antantı başarısız olup zamanla işlevini yitirdiği gibi Balkan Paktı da birkaç ay içerisinde yaşanan devletlerarası sorunlar yüzünden işlevini yitirerek kısa zaman içerisinde tarihe karışmıştır (Kodaman, 2013: 52).

Ticari İlişkiler

Türkiye ile Yugoslavya arasında siyasi ilişkilerin yanı sıra bu dönemde ticari, sportif ve kültürel ilişkiler üst seviyede gerçekleşmiştir. 1950 yılı

itibari ile Türk-Yugoslav ticari ilişkileri hızla artmaya başlamıştır. 5 Ocak 1950'de Ankara'da *“Türkiye Yugoslavya Ticaret ve Ödeme”* Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmanın süresi dolunca 4 Mayıs 1951'de uzatılmıştır (BCA,30.18.01.02,125.36.5)

1953 yılında Devlet Demiryolları ihtiyaçları için yük vagonları Yugoslavya'dan ithal edilmiş ve 1000 vagon satın alınmıştır (BCA, 30.18.1.2,131.1.1). Dönemin Ticaret ve Ekonomi Bakanı Enver Güreli Yugoslavya'ya resmi bir davetli olarak ziyarette bulunmuş ve iki ülkenin ticari meseleleri ele alınmıştır (BCA,30.10.00.00,15.85.26). Ekonomik ilişkileri geliştirmek adına önemli bir adımda 12 Ocak 1953'te imzalanması kararlaştırılan *“Ticaret ve Ödeme Antlaşması”*dır (BCA,30.18.01.02,131.1.5). Bu antlaşma sonrası Milliyet Gazetesinde *“Türk-Yugoslav Ticaret Antlaşması Akdedildi”* başlığı ile haber yer almış ve 70 milyon dolarlık bir ticaret hacimden söz edilmiştir (Milliyet, 27 Şubat 1953).

Türkiye ile Yugoslavya arasında bu dönemde kömür ithali de gündemi meşgul ederken Yugoslavya'dan Türkiye'ye 500 bin kilo kömür geldiği dönemin başında yer almıştır (Akşam, 19 Mart 1954). İki ülke arasında 26 Şubat 1953'te denizlerde geçişi düzenlemek adına da *“Seyri Sefain Sözleşmesi”*, 16 Nisan 1953'te *“Hava Ulaştırılmalarına Dair Antlaşma”*, 31 Mart 1955'te *“Türk-Yugoslav Mal Mübadelesine Ait Protokol”*, 8 Mayıs 1955'te *“Orta Vadeli Pamuk ve Buğday Anlaşması Hakkında Protokol”*, ve 15 Temmuz 1956-31 Ağustos 1957 *“Türk-Yugoslav Mal Mübadelesine Ait Protokol”* metinleri imzalanmıştır (Sakin, Salep, 2012: 117-135, BCA, 30.18.01.02,140.65.20).

Kültürel İlişkiler

Türk-Yugoslav ilişkileri siyasi ve ticari anlamda bu dönemde gelişim göstermesine rağmen kültürel ilişkiler bir o kadar sönük kalmıştır. Kültürel olarak iki ülke arasındaki bu dönemde ilk gelişme 8 Haziran 1950'de Yugoslav uyruğunda bulunan Mehmet Tayyip Okiç'in Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dogmatik Bilimler Dersi Profesörlüğüne getirilmesi olmuştur (BCA,30.18.01.02,122.47.20). 20-25 Haziran 1957 tarihleri arasında Yugoslavya'nın Opatija şehrinde yapılacak olan Milletlerarası İdari İlimler Enstitüsü Toplantısına Türkiye temsilcisi olarak Dâhiliye Vekâleti Tetkik Kurulu Başkanı Hayri Orhon katılmıştır (BCA, 30.18.01.02,146.30.9).

17 Eylül 1957'de Cumhurbaşkanı Bayar, Florya Köşkü'nde Yugoslavya'nın Ankara Büyük Elçisini kabul etmiş ve ikili arasında sohbet gerçekleştirilmiştir. Sohbetin konusu iki ülkenin ekonomik iş birliği olmuştur (BCA,30.01.00.00,40.236.13). Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes dışında İstanbul Valisi ve aynı zamanda Belediye Başkanı olan Prof.

Dr. Fahrettin Kerim Yugoslavya'ya bir seyahat gerçekleştirmiştir. Ziyareti sonrası Vali Kerim izlenimlerini rapor olarak hazırlamış ve başbakanlığa sunmuştur (BCA,30 01.00.00,111.703.3).

Sportif İlişkiler

Türkiye ve Yugoslavya arasında 1950-1960 arasında en kısıtlı ilişkiler sportif anlamda olmuştur. Yugoslavya'nın önemli futbol takımlarından olan Dinamo Ankara'ya gelerek maçlar yapmıştır. Bu maçlarda Ankaragücü'nü 2-0, Garnizon takımını ise 2-1 mağlup etmişlerdir (Milliyet, 20 Şubat 1952). Yine futbolda Türkiye ve Yugoslavya Milli Takımları karşılaşmış ve maç 2-2 beraberlikle sonuçlanmıştır (Milliyet, 7 Haziran 1953). Yugoslavya ev sahipliğinde yapılacak olan güreş müsabakalarına ise Türkiye'yi temsilen İstanbul "*Güreş Kulübü*" katılmıştır (Milliyet, 5 Eylül 1952). Voleybol Kızlar Arası Turnuvasında ise Türkiye ve Yugoslavya karşılaşmış, maçı Türkiye kazanmıştır (Milliyet, 28 Mayıs 1953). Dağcılık ve Eskrim Türkiye ekibi Yugoslavya'ya davet edilerek bireysel ve takım olarak maçlar yapılacağı belirtilmiştir (Milliyet, 23 Aralık 1955). Erkek Basketbol Turnuvasında ise Yugoslavya Türkiye'yi 82-67 mağlup etmeyi başarmıştır. (Milliyet, 1 Temmuz 1956). Yugoslavya'nın Poliş şehrinde açılacak olan hakemlik kursuna da Cezmi Başar ve Tahir Arcan isimli Türk hakemler katılarak eğitimlerini almışlardır. (Milliyet, 19 Ağustos 1958). Yugoslavya'nın Split şehrinde 11 ülkenin katıldığı Güreş Şampiyonası'nda Türkiye birinci olmuştur. (Milliyet, 2 Eylül 1959) Sportif ilişkilerin bir sonucu olarak çeşitli branşlarda birçok Yugoslav sporcu o dönemde Türkiye'nin farklı kulüplerinde spor hayatına devam etmeyi sürdürmüştür. Hatta Türkiye'de spor literatürüne giren "*Yugoslav Faulü*" tabiri de günümüzde kullanılmaya devam etmektedir.

Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçün Sebepleri ve Gelen Göçmenler

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda toprak kayıplarına başlayınca çekildiği bölgelerde yaşayan Türkler başta olmak üzere farklı etnik kökenlere mensup Müslümanların kitleler şeklinde Anadolu'ya göç ettiği bilinmektedir. Bu durumun yaşandığı bölgelerin başında Balkan toprakları geliyordu (Tepealtı, Aşık, 2022: 67). Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan hızlı bir şekilde çekilmesi sonrasında bölgede kalan Türklere ve Müslümanlara karşı yönetimlerin bakış açısı olumsuz olunca bu durum geri dönüşü olmayan göçlere sebebiyet vermiştir (Bozkurt, 2010: 57).

Anadolu topraklarına yönelik ilk göç hareketi 1785-1800 yıllarında Kafkaslar, Balkanlar ve Kırım bölgelerinden gelirken, son göç hareketleri ise 1989'da Bulgaristan'dan gelen göçmenler ile olmuştur (Çavuşoğlu, 2007: 123-125). Balkanlarda yaşayan Müslüman toplumların dini kimlikleri etnik

kimliklerinden daha önce gelmektedir. Balkanlarda yaşayan ancak Türk olmamasına rağmen Müslüman olduğu için kendini Türk olarak tanımlayan büyük bir çoğunluk bulunmaktadır. Onlara bu bağlılığı yaşatan kuşkusuz “Osmanlı” mirasıdır (Bozkurt, 2010: 55).

Balkanlar’dan büyük göçler 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşı ile başladı. 1870’ten 1914 yılları arasında Balkanlardan 1 milyon göçmen Anadolu topraklarına gelince sosyal dengede de bozulmalar meydana gelmiştir (Kazgan, 1970: 315). I. ve II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan ideolojik kutuplaşmalar göçlere zemin hazırladı. Sırp, Hırvat ve Sloven topraklarından Türkiye’ye 1919-1926 yılları arasında 131.000 göçmen gelmiştir. Bölgeden gelen göçmenlerin sayısı 1949 yılında 117.212 kişiye kadar ulaşmıştır. Yugoslavya’nın baskıları karşısında 1941 yılında Makedonya’da “*Yücel Teşkilatı*” adıyla bölgede Türklerin hakları korumak için bir teşkilat kurulmuştur. Ancak bu teşkilatın üyeleri susturulmuş ve cezalandırılmışlardır. (Çalışkan, 2014: 141).

Balkanlarda Yugoslavya lideri Tito ile başlayan yeni dönemde Türkler ve Müslümanların yaşamış olduğu sorunlar, Türkiye tarafından yakından takip edilerek konuya gerekli hassasiyet gösterilmiştir. Genel durumu anlamak ve çözümler bulmak için bölgede Türklerin yaşamış olduğu sorunlar rapor haline getirilmiştir. Yugoslavya’nın bu dönemde ilk baskısı Müslüman Türk kadınlarına karşı izlediği politikalarıdır. 12 Ocak 1951 tarihinde yayımlanan kanun ile kadınların ferace giymeleri yasaklanmış ve bu yasağa uymayanlara hapis veya para cezası verilmiştir (Tepealtı, Aşık, 2022:70). Yugoslavya’nın temel hedefinde Türkleri kültürlerinden koparmak ve Slavlaştırmak vardı. Uygulanan politikalar sonucunda Yugoslavya’dan Türkiye’ye yapılmakta olan göçlerde artmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde Yugoslavya Türkiye’ye yapılan göçlere ilk etapta pek sıcak bakmamıştır. Bunun da iki temel sebebi bulunuyordu. Göç edenler ülkenin iç durumu hakkında dışarıya bilgi verebilir veya göçlerin artması halinde bu durum ülke rejiminin başarısız olduğunu dünyaya duyurabilirdi. Yugoslavya göç edecekler için sınırlarını açık tutsa da ilk zamanlarda yapılan göçlere engel olmaya çalışmıştır (Zaim, 1958: 435).

Yugoslavya’daki yeni yönetim anlayışı ekonomik olarak Türkleri zor durumda bırakmak amacıyla tarım ve toprak sektörüne kota koyma politikasını tercih ederek sıkı bir politika izlemeye başlamıştır. Hali hazırda kendi ihtiyacını dahi zor karşılayan Türk çiftçisi, borçlu bir hale sokularak köylerini terk etmeye zorlanmıştır (Zaim, 1958: 437). Bunun gibi baskılar sonucunda Yugoslavya’dan Türkiye’ye göç artmaya başladı. Bu dönemde Yugoslavya’daki Türklerin yaşamış olduğu sorunları Türkiye’nin Belgrad

Büyükelçisi Ağâh Aksel bir mektupla Cumhurbaşkanı Bayar'a şu şekilde aktarmıştır:

“Çok Sayın Reisi Cumbur Hazretleri

Mareşal Tito'nun zati devletlerine yapmış olduğu ziyaret esnasında vaki maruzatım üzerine lütfen göstermiş olduğunuz yüksek alakadan cesaret alarak bu defa da Yugoslavya'da bulunan zavallı ırkdaşlarımız hakkında almakta olduğum mektuplara istinaden maruzatta bulunmaya ve yüksek himaye ve alakamızı istirham ictisar ediyorum.

Belgrad'da vazifeye başladığım andan itibaren miktarı yüz bin ila yüzirmibin arasında olduğunu tahmin ettiğim bu ırkdaşlarımızın bilhassa Makedonya'da bulunanların acıklı ve feci durumları nazarı dikkatimi celp etmişti. Temaslarım ve tetkikatım bu zavallı ırkdaşlarımızın bir müddet daha oralarda aynı hayat şartları altında kalmaları halinde ya tenessur edip Slavlaşmaya veya yol olmaya ve kalabileceklerin de bugün Niş havalisinde tesadüf edildiği veçhile “tabirimi maruz görüün” çingeneleşmeye mahkûm olacakları kanaatini verdi.

Bundan başka zaruretler dolayısıyla orada mecburen kalmış bulunan birçok ailelerin bir kısım efradının muhtelif zamanlarda memleketimize gelmiş ve yerleşmiş ve bu suretle ailelerin ikiye bölünmüş olduğunu müsaade ettim. Bittabi bu vaziyeti yazmış olduğum müteadit raporlarla Hariciye Vekâletine bildirdim ve neticede bölünmüş olan ailelerin birleştirilmesi için Yugoslavya'daki ırkdaşlarımızdan bir kısmının “serbest göçmen” olarak ve hükümetten hiçbir yardım istemeyeceklerine dair Türkiye'deki akrabaları tarafından taahhütname verilmek şartıyla Türkiye'ye gelmelerine müsaade edilmiştir. Diğer taraftan Yugoslavya Hükümetiyle bu hususta yaptığım temaslar ve görüşmeler sonunda bu gibilerin orada bırakmak mecburiyetinde olacakları cüz'i miktarda malları ile ellerindeki paralarının bakli ve buna mümasil hususlar hakkında mutabakata varmış idim.

Bütün bunlar ve bu işe müteallik her husus vaktinde mufassal ve muvazzah raporlarla Hariciye Vekâletine bildirilmiş idi. Bilahare şahsi ve şifahi maruzatım üzerine yüksek iradelerine ve başvekilimizin emirlerine binaen başvekâlet müsteşarının riyasetinde bir komisyon kurulmuş ve bu zavalluların “serbest göçmen” gibi manasız ve her tarafta zararlı bir sistemle değil doğrudan ve hükümetimizin yardımı ile memlekete nakillerinin tezekkürü ve tespiti tekarriür etmişti. İlk toplantısına iştirak ettiğim bu komisyonun hiç üleri bir adım atmadığını öğrendim.

Asırlarca Türk Milletinin sınır muhafızlığını yapmış olan bu hala Klaguzlu, Kara Halil abası, Çeşme Mahallesi, Yeni Mahalle, Sarıcalar, Pınarlı ve buna mümasil Türk adları taşıyan köylerde yaşayan ve gerek dil ve gerekse yaşayış ve

giyiniş tarzlarını asla değişmemiş bulunan bu Yörüklere ve halis Türklerin bugünkü hallerinin daha da kötüleşmekte olduğunu anlamakta olduğum ve büyük ümitle yazılmış olan feryatnamelerden öğreniyor ve buna zati devletlerinin alakalarını arz ve yok olmaya mahkûm bu çok muztarîp Türk kitlelerinin bir an evvel memlekete getirilip yerleştirilmesini ve ölümden ve sefaletten kurtarılması ve bu hususta fülîyata geçilmesi hususunu rica ve istirham eder sonsuz tazimatının kabulünü temenni ve niyaz ederim.” (Köksal, 2004: 34-38, BCA,30.01.00.00, 40.238.17).

Makedonya toprakları Türklerin göçe zorlandığı toprakların başında geldiği için özel bir öneme sahipti. Makedonya'dan göç eden bir kişi o dönem yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır: *“Biz Makedonya'dan 1955 yılında geldik. Yaşadığımız zorluklar çoktu o zamanlarda. Hükümet bizlere çok hak tanımıyordu. Kuran-ı Kerim'i bile toprak altında saklamak zorundaydık çünkü bize baskı yapıyorlardı. Biz çok zulüm gördük onun için Türk topraklarına gelmek tek çaremizdi, iyi ki de geldik. İlk geldiğimiz yıllarda yabancı yerler olduğu için çok zorlandık dilimiz yoktu anlaşıyorlardık kimseyle.”* Başka bir göçmen ise şunları aktarmıştır: *“Türkiye bizim vatanımızdı. 1955 yılında biz baskılardan, hayatımızı rahat yaşayamadığımızdan dolayı Türkiye'ye geldik. Biz Türk'üz. Üsküp'ü çok seviyorduk orada doğdum büyüdüüm ama buraya geldiğim için pişman değilim.”* (Sinan, Kapan, 2019: 40). Bu durum yapılan göçlerin bir tercih değil zorunluluk olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Yugoslavya'dan göç meselesi diğer Balkan göçleri kadar önemli olduğu halde dünya basınına hemen hiç yansımamıştır. Bahsi geçen dönemde göç dalgası 1953 yılında artmış ve 1956 sonrasında ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Göçün artışında en önemli sebep Yugoslavya'nın Balkan Pakti'nden kopma göstererek Türkiye'ye karşı tavır değişikliğine gitmiş olmasıdır. Bu göç hareketlerini hukuki bir zemine oturtmak için iki ülke 1953 yılında *“Serbest Göç Antlaşması”* imzalamıştır (Tekin, 2018: 258).

1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye göçmen, mübadil ve sığınmacı olarak gelenleri sayısı 1.204.205 kişi olduğu bilinmektedir. Bu göçmenler arasında Yugoslavya göçmenlerinin sayısı 269.101 olarak belirtiliyor. 1952 yılında ise 1024 kişi gelmiş ve bunların büyük bir kısmı program halinde yerleştirilmiştir (Geray, 1962:7-13). Filiz Doğanay Yugoslavya'dan 1950 yılına kadar 14.494 kişinin iskân edildiğini ve Türkiye'ye ise Cumhuriyet döneminde toplam 77.431 aileye mensup 305.158 kişinin göç ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Yugoslavya'dan yapılan göçlerin Bulgaristan ve Yunanistan'da olduğu gibi siyasi zorlamalardan değil, göçün sosyal ve ekonomik nedenlere dayandığı da belirtmektedir (Doğanay, 1997: 196-201).

1952 ve 1953 yılları arasında sınır kapılarının kapalı olmasından dolayı göç sayısının düşük kaldığı göze çarpmaktadır. 1956 yılı kişi sayısı, 1958 yılı ise aile sayısı en fazla göçmenin geldiği yıl olarak kayıtlara geçmiştir (Geray, 1962: 8-15) Sabahaddin Zaim'in raporunda verdiği rakamlara göre; 1950-1957 yılına arasında Yugoslavya'dan 48.308 kişi ve 11.441 aile Türkiye'ye gelmiştir. 1958 yılının ilk yedi ayında 2316 aile ve 8316 kişi ülkeye giriş yapmıştır. (Zaim, 1958: 446). Başka bir kaynakta ise Yugoslavya'dan 1950-1959 yılları arasında 138.585 kişi geldiği belirtilmektedir (Tepealtı, Aşık, 2022: 72). Daha kapsamlı sayı veren Ferruh Solak ise 1946-1961 yılları arasında Yugoslavya-Makedonya göçmenlerinin 160.000 kişi olduğunu belirtmektedir (Solak, 1995: 5).

Yıllar	Nüfus	Aile
1952	73	32
1953	1.113	303
1954	9.728	2.437
1955	17.000	4.047
1956	31.969	8.083
1957	30.162	8.250
1958	30.137	8.741
1959	18.403	4.795
1960	13.304	3.417

(Çavuşoğlu, 2007: 136)

Bu verilen rakamların dışında bölgede kalmış olan Türklerin ülkelerine gelme talepleri de dikkat çeken konulardan birisidir. Hatta Türkiye'ye gelmiş olanlar Yugoslavya'da kalan akrabalarını getirebilmek içinde devlet kurumlarına resmi başvurularında bulunmuşlardır. Bu taleplerin birçoğu karşılanarak göçmenler Türkiye'ye sistemli bir şekilde getirilmiştir (BCA, 272.0.0.12-63.192.3.5, BCA, 272.0.0.12-63.192.4.5, BCA, 30.1.0.0-80.507.10).

Göçmenlerin ülkeye gelmesi kadar ülke içerisinde iş hayatına dâhil edilmesi ve iskânı belli bir program dâhilinde yapılmıştır. Gelen her göçmen ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilecek bir unsur olarak düşünüldüğünde iş hayatına katılmaları için gerekli kolaylıklar sağlanmıştır (Köksal, 2004: 43). Türkiye'ye gelen göçmenler taşınmaz malları Yugoslavya'da kaldığı için hayatlarına sıfırdan başlamak zorunda kaldılar ve zaman içerisinde iş hayatına da atıldılar. Ege ve Marmara bölgelerine gidenler tarım işçisi olarak sanayi sektöründe istihdam edilirken bunlar beş yıl boyunca vergiden muaf tutuldular. Sosyal alanlarda ise büyük bir sorun yaşanmayarak gelenler Türkiye'de bulunan akrabalarının yardımı ile sosyal

yaşam standartlarına ve koşullarına hızlıca uyum sağladılar. Ancak gelenlerin belli başlı hukuki kurallar çerçevesinde ülkeye girişleri yapılmıştır. Göçmen adaylarının “Serbest Göçmen Vizesi” alabilmesi için süreç şu şekildedir:

- *Aday, yerel makamlardan “milli” etnik kökeninin Türk olduğunu belirten belge alacaktır.*
- *Aday, yerel makamlardan aldığı “milli” etnik kökeninin Türk olduğunu belirten belge ile bölgede ki Türk temsilciliğine başvurarak ve burada uzman memurlar tarafından Türkçe bilip bilmediği, Türk kültürüne bağlı olup olmadığı, dolayısıyla Türk bilinci taşıyıp taşımadığı sınanacaktır.*
- *Başvuru sırasında adaydan, Türkiye’deki akrabaları ile ilgili ayrıntılı bilgi istenecektir.*
- *Bölgedeki Türk temsilcilikleri ile Türkiye’deki makamlar arasında yapılacak bilgi alışverişine dayanarak yürütülecek araştırmanın sonucuna göre, başvurunun uygun bulunması halinde adaya “serbest göçmen vizesi” verilecek, aksi takdirde verilmeyecektir. (Tepealtı, Aşık, 2022: 72, 73).*

Yugoslavya’dan Türkiye’ye bu dönemde her gün ortalama 100 Türk ailesi geldiği dönemin başında yer almıştır (Milliyet, 6 Mart 1955). 1956 yılında gelen göçmenler konusunda İçişleri Bakanlığı talimatıyla sıkı bir denetim politikası uygulandığı görülmektedir. Bu denetimin gerekçesi göçmen adı altında Çingene, Arnavut veya Boşnaklarında Türkiye’ye geliyor olmasıdır. Ayrıca ülkeye giriş yaparken yanlış bilgi verenlere cezai işlem uygulanacağı da belirtilmiştir (Milliyet, 8 Kasım 1956). Göçmenler ülkeye giriş yapınca yardım talep etmeleri halin de bu talepleri de karşılamaya çalışılmıştır. Göçmenler için yardım programı şu şekildedir:

“1) İskâna tabi olurlar.

2)Kendilerinin ve yanlarında getirdikleri gümrükten muaf bütün eşya hayvanlarının sınırdan yerleşecekleri yere kadar nakliye masrafları devlet tarafından ödenirdi.

3)Muhacirlerin sınırdan içeriye girdikten sonra iskân edildikleri güne kadar geçen sürede ve iskânlarından itibaren bir yıl içinde yatacakları, yiyecekleri, yakacakları ve tedavileri ücretsiz olarak temin edilirdi.

4)Çok fakir olanlara bir defaya giyecek yardımı yapılırdı.

5)Hükümet yardımlarıyla iskân edilen bir aileye nüfus ve ihtiyacına göre ev ve ev yeri, sanatkâr ve tüccarlara dükkân ve mağaza veya yeri ve kullanılması için bir miktar sermaye; çiftçilere çift hayvanı, alet ve edevatı, tohumluk, ahır ve samanlık veya yeri verilirdi. İskânları esnasında hükümetin verdiği talimata

göre yapı yapılması için malzeme veya para verilirdi. Bununla ilgili olarak devlet ormanlarından kereste verilebilir ve bu yapıların yapımında muhacirlerin kendileri, askerler, devlet memurları ve müstahdemler de çalıştırılabilirdi”(Köksal, 2004: 46).

Göçmenlerin iskânı ise başlı başına bir sorun teşkil etmiştir. İlk etapta sınır illerde geçici olarak iskân edilmişlerdir. Yerleşim işlemleri tamamlananlar Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, İstanbul ve Kocaeli illerine götürülerek barınmalarına olanak sağlandı. İstanbul göç alan iller içerisinde en yüksek sayıya ulaşmıştır. 1930'larda Makedonya'dan göç etmiş olan Sabahaddin Zaim şöyle aktarmaktadır:

“Gelenler umumiyetle çalışkandır Beş yıl müddetle vergiden muaf oldukları için fabrikalarda, şayet talep varsa tercih edilmektedir. Mesken problemi bütün göçmenler ve hususiyile büyük şehirlerde kalanlar için en büyük müşkülâtı teşkil etmektedir. Büyük şehirlerde esasen mesken darlığının mevcut olması ve kiralarn çok yüksek bulunması şartları ağırlaştırmaktadır.” (Zaim, 1958: 447, 448).

İskân işlemleri yapılırken Türkiye'nin göçmenleri kabul etme aşamasında titiz olduğu konular vardı. Bu konulardan en önemlisi de Türk soyundan olmaktı. Türk soyundan olmayan veya Türk kültürüne bağlı olmayan unsurların Türkiye'ye yerleşmesine izin verilmemiştir. Toplu yâda aile şeklinde gelenlerin iskân bölgesi belirlenirken geldikleri yerin iklim şartları da bölgelere uyum sağlama açısından belirleyici unsur olmuştur

Türkiye iç politikada göçmenlerin yerleşim işlerini uygulamaya koyarken gelenlerin de Yugoslavya'da kalmış olan malları için gerekli görüşmeler yapılmıştır. Yugoslavya tarafından devletleştirilen mal, hak ve menfaatlerin geri alınabilmesi için 3 Temmuz 1956 tarihinde Belgrat'ta *“Tazminat Anlaşması”* imzalanmıştır (BCA,30.18.1.2-157.24.19). Antlaşmaya göre Yugoslavya Türkiye'ye 3.750.000 dolar ödemesi yapacaktır. Paranın sekiz sene içerisinde taksit halinde ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Sonuç

1918'de kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı I. Dünya Savaşı'nın bitişiyle kurularak Slav halklarını tek bir çatı altında topladı. Her ne kadar parlamenter monarşi ülkede hâkim olsa da Sırp lar yönetimin her aşamasında etkin konumda bulunuyorlardı. Bu durum zaman içerisinde Hırvat ve diğer Slav halklarının itirazlarına neden oldu. Bu itirazlar neticesinde 6 Ocak 1929'da meclis feshedilerek ülkenin de adı Yugoslavya olarak değiştirildi.

Türkiye Cumhuriyeti ise kuruluş aşamasında Yugoslavya ile benzer bir kadere sahipti. İki ülke de I. Dünya Savaşı sonrası kurulmuştu. Türkiye'nin

dış politikasında önemli bir yere sahip olan Yugoslavya'ya karşı Atatürk Dönemi'nde barışçı bir politika izlendi. Lozan Konferansı sonrasında Balkanlar ile iyi ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye Balkanlar'da Yunanistan, Romanya, Yugoslavya'nın da bulunduğu bir Balkan Antantı oluşturulması için öncülük eden devletlerin başında geliyordu. Balkan Antantı her ne kadar kısa süre de olsa ılımlı bir hava yaşatmış olsa da istenilen sonuç alınamamıştır.

Türkiye ile Yugoslavya iki savaş arası dönemde ilişkilerini sağlam tutmaya çalışsa da Yugoslavya'nın SSCB ideolojisine yakın olması Türkiye'yi bazı çekincelere sevk etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye'de çok partili hayatın başlaması ve batı sistemine uyum sağlanması yeni bir sayfa açtı. Türkiye'de 1946 yılında kurulan Demokrat Parti, 1950 yılında iktidara gelince dış politika anlamında bölgesel birlikteliklere geçmiş dönemde olduğu gibi önem vermeye başladı. Yugoslavya'da ise iç Alman işgali sonrasında yaşanan iç savaşla beraber Tito önderliğinde komünist yönetim iş başına gelince tamamen SSCB etkinliği artmış oldu.

1948 yılında Yugoslavya SSCB ekseninden dışlanınca 1950'li yıllarında iki ülke arasında üst düzey ziyaretler yaşanmıştır. Devlet liderlerinin karşılıklı ziyaretleri, Yunanistan'ında dâhil olduğu Balkan Paketi ve ardından Balkan İttifakı iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Türkiye ile Yugoslavya ilişkileri siyasi, ticari, kültürel ve sportif anlamda güzel şekilde ilerleme kaydederken Yugoslavya'dan yapılan göçler bir o kadar can sıkıcı hale gelmiştir. Bu can sıkıcı ortam içerisinde Yugoslavya'nın batı dünyasına yakın duran Türkiye karşısında tekrar SSCB ile yakınlık kurmaya çalışması tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki Balkan Paketi'nin de artık işlevsiz hale geldiğini de gözler önüne sermiştir. 1950-1960 yılları arasında Yugoslavya topraklarından Türkiye'ye gelen göçler yıllar içerisinde dalgalanma göstermiş olsa da süreklilik arz etmiştir. Türkiye bu durum karşısında gerekli önlemleri alarak göç konusuna titizlik göstermiş ve göçmenlerin iskânı için çalışmalar sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Milliyet

Akşam

Arşivler

Devler Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA 30.18.1.2-131.9.11

BCA, 30.1.0.0-61.376.5

BCA, 30.1.0.0-13.79.15.1

BCA, 30.18.1.2-136.74.8

BCA, 30. 18.1.2-137.79.9

BCA, 30.18.1.2-139.41.8.

BCA, 30. 01. 0. 0-41. 244. 9

BCA, 30. 18. 01. 02, 125. 36. 5

BCA, 30. 10. 00. 00, 15. 85. 26

BCA, 30. 18. 01. 02, 131. 1. 5

BCA, 30. 18. 01. 02, 140. 65. 20

BCA,30.18.01.02,122.47.0

BCA, 30. 01. 00. 00, 40. 236. 13

BCA, 30. 18. 01. 02, 146. 30. 9

BCA, 30. 01. 00. 00, 111. 703. 3

BCA, 272.0.0.12-63.192.3.5

BCA, 272.0.0.12-63.192.4.5

BCA, 30.1.0.0-80.507.10

BCA, 30.18.1.2-157.24.19

BCA, 30.18.1.2,131.1.1

Kitap, Tez ve Makaleler

Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*. İstanbul: Baha Matbaası.

Akgün, S. (2012). "Kosova Türklerinin Tarihten Bugüne Kimlik Mücadelesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 34, 11-36

Akın, F. (2013). *Türkiye'de Azınlık Politikaları 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Akşin, S. (2014). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Armaoğlu, F. (1989). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aslan, E. (2014). *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bağcı, H. (2014). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Bektaş, F. (2006). *Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bozidar, J. (2006). *Vahşi Avrupa Batı'da Balkan İmajı* (Çev: Haşim Koç), İstanbul: Küre Yayınları.
- Bozkurt, G. S. (2010). "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, 51-95.
- Çalışkan, B. (2014). "1953 Göçü Sonrası Yücellerin Memleket/Yugoslavya ve Anavatan/Türkiye Algıları" *İnsan ve Toplum*, 4, 8, 137-162.
- Çavuşoğlu, H. (2007). "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve) Nedenleri", *Bilig*, 41, 123-154.
- Çeçen, A. (2016). *Türkiye ve Balkanlar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Demirel, T. (2021). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğanay, F. (1997), "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi" *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Mersin 20-22 Kasım 1996, Ankara: DİE Sosyoloji Derneği Yayınları, 194-205.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: Yordam Yayınları.
- Geray, C. (1962). *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler; Türk İktisadi Gelişme Araştırma Projesi*, Ankara: SBF Maliye Enstitüsü Yayınları.
- Göçer, G. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakin*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönlübol, M. (1969). *Olaylarla Türk Dış Politika (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Gönlübol, M., Sar, C. (1997). *Atatürk ve Atatürk'ün Dış Politikası 1919-1938*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Göreci, C. (2004). *Türk Basımında "İkinci Balkan Antantı" (1952-1955)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gümüş, M. (2006). *1950-1960 Arası Türk Dış Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Horay, M. (2017). *Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Avrupa Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Işık, S. (2011). *Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İnal, T. (2010). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Farklılığı ve Dış Politikaya Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kınalı, G. (2017). *Türk Siyasi Hayatında Refik Koraltan'ın Yeri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Köksal, Ü. (2004). *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler (1923-1960)*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye 1946-1960*, Ankara: Ebabil Yayıncılık,
- Mütercimler, E., Öke M. (2004). *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Öksüz, H. (1996). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü.
- Öztürk, M. (2022). *Tito Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Sakin, S. ve Salep M. (2012). *Balkanlar'da Güvenlik Arzusu Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paktı*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sander, O. (2000). *Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: İmge Kitapevi
- Sander, O. (2006). *Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: İmge Yayınevi.
- Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sezer, Y. (2006). *Demokrat Parti'nin İlk İktidar Yıllarında Balkan Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Sinan, G., Kapan, K. (2019). "Makedonya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Mekânsal Analizi", *I. İstanbul Uluslar arası Coğrafya Bildirisi Kitabı*. 431-445.
- Solak, F. (1995). "Türkiye'ye Göçler", "Gök" Aylık Dergi, 1, 9, Ankara, 6-11.
- Soysal, İ. (1985). *Balkan Paktı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmezoglu, F. (2006). *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.

- Tepelatı, F., Aşık, S. (2022), “Balkanlardan Dönüş: Eski Yugoslavya Bölgesinden Anadolu’ya Müslüman Göçleri”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, 66-89.
- Tetik, İ. (2015), *Demokrat Parti’nin 1950-1960 Yılları Arasında Uyguladığı Siyasi Politikaların Türk Demokrasisine Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü.
- Tuncer, H. (2013). *Menderes’in Dış Politikası Batı’nın Güdümündeki Türkiye*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turp, M. (2013). *Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1923-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÜNAL, S. (1989). “Atatürk’ün Balkanlarda ki Barışçıl Politikası”, *IX TTK Kongresi*, Ankara, 1985-1998
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yerasimos, S. (2004). *Milletler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu (Çev: Şirin Tekeli)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, S. (2001). *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları Yayınları.
- Zaim, S. (1958). “Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX, 437-448.

Muğlalı Bir Türk Milliyetçisi: Hamza Sadi Özbek

Bayram Akça¹

“Hayatın her safhasında muvaffak olabilmek için muhakkak ülkü sahibi olmak lazımdır. İnsan bir maksat için yaşar. Her işin de muhakkak bir ülküsü vardır. Harp bir ülkü için yapılır. Çalışmak bir ülküye ulaşır. En basit kâfaların bile bir ülküsü vardır. Fakat biz yüksek kültürlü ülküden bahis etmek istiyoruz. Bilhassa gençlerin her fazla belirtilmiş bir ülküye malik olmaları lazımdır.”²

Özet

1912 yılında Muğla’da doğan Hamza Sadi Özbek İlk ve Orta Okulu Muğla’da ve Liseyi de İzmir’de tamamladıktan sonra Ankara Maliye Okulu’na girmiştir. Buradan mezun olduktan sonra Aydın’da Tahsisat Müdürlüğünde memuriyet görevine başlayan Hamza Sadi Özbek bu görevde iken Türk milliyetçiliği üzerine yaptığı faaliyetlerden dolayı 1944 yılında” Irkçılık ve Turancılık Davası”ndan dolayı tutuklanıp İstanbul’da yargılanmış ve ceza almıştır.

1947 yılında Milaslı Halide Hanım ile evlenip bu evlilikten 3 çocuk sahibi olan Hamza Sadi Özbek 1950 yılından itibaren Muğla’da Maden İrtibat Memuru olarak çalışmaya başlamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde bağımsız Muğla Milletvekili adayı olan Hamza Sadi Özbek 1951 yılında da Muğla’da Türk Milliyetçiler Derneği’nin kurucuları arasında yer almıştır. 1965 yılında tekrar Adalet Partisi’nden Muğla Milletvekili aday adayı olan Hamza Sadi Özbek 1971 yılında Muğla’da vefat etmiştir.

Diğer yandan daha lise yıllarında Türk milliyetçiliğine ilgi duymaya başlayan ve bu konuda şiirler yazan Hamza Sadi Özbek 1941 yılında Muğla’da yayınlanan Muğla’da Halk Gazetesi’nde Türkcülük adlı köşesinde altı tane, yine 1941 yılında aynı gazetede Vazife adlı köşesinde bir tane ve 1942-1943 yıllarında da yine aynı gazetede fikirler adlı köşesinde Türk milliyetçiliği üzerine yedi tane yazı yazmıştır. Bu yazıları ile Hamza Sadi Özbek Muğla’da Türk milliyetçiliğinin gelişmesine ve kökleşmesine öncülük eden bir fikir adamı olarak tarihteki yerini almıştır.

1 Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, abayram@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7396-3498

2 *Muğla’da Halk*, 13 Şubat 1943.

Giriş

Ailesi, Eğitim ve Meslek Hayatı

Hamza Sadi Özbek, Osmanlı Devleti'nin çökmekte olduğu bir zaman olan 1912 yılında Muğla'da doğmuştur. Babası Özbekistan kökenli ve ilmiye sınıfına mensup Mehmet Selahattin Efendidir. Annesi ise yine Özbekistan kökenli Hasanpalaoğlu Hacı İsmet Efendi'nin kızı Sıdıka Hanım idi. İlkokul ve Orta Okulu Muğla'da tamamlayan Hamza Sadi Bey önce Bursa Lisesi'ne sonra da İzmir Lisesi'ne devam etmiştir. İzmir Lisesi'nde iken hocalarından Tahsin Burdurlu'nun etkisinde kalarak milli duyguları gelişen Hamza Sadi Bey 16 yaşından itibaren Muğla'da yayınlanan *Muğla'da Halk Gazetesi*'nde Türk milliyetçiliği üzerine şiirler yazmaya başlamıştır.³

Resim 1: Hamza Sadi Özbek⁴

İzmir Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Maliye Meslek Okulu'na giren Hamza Sadi Bey, buradan Maliyeci sıfatıyla mezun olmuştur. Hamza Sadi Bey Ankara'da öğrenci iken birçok milliyetçilik faaliyetinin içinde yer almıştır. 1944 yılında Aydın'da Tahsisat Müdürlüğü'nde görev yaparken "1944 Irkçılık-Turancılık Davası" sebebiyle önce tutuklanan sonra da yargılanmak üzere İstanbul'a götürülen Hamza Sadi Bey, burada yargılandıktan sonra beraat etmiş ve İzmir-Torbalı'da tekrar memuriyet hayatına başlamıştır. 1950 yılında Muğla Maden İrtibat Memurluğu görevine başlayan Hamza Sadi Bey, bu görevde iken Yatağan linyit kömürlerinin keşfinde ve işletilmesinde büyük emekleri olmuştur⁵.

3 Umurbey Özbek Özel Arşivi.

4 *İlkadım Gazetesi*, Yıl:3, Sayı: 674, 21 Ağustos 1965.

5 Umurbey Özbek Özel Arşivi.

1947 yılında Milaslı Türkmen ailelerinden Feyzullah Ağa'nın kızı Halide Hanım ile evlenen Hamza Sadi Bey'in bu evlilikten Neslihan ve Yeşimcan adlı iki kızı ile Umurbey adlı bir oğlu olmuştur.⁶

1950 yılında ise, 1942 yılında Muğlalı 40 dokumacının bir araya gelerek kurduğu Muğla Güzelyayla Dokumacılar Kooperatifi'nin çeşitli nedenlerle tasfiyesi gündeme gelmiştir. İşte bu aşamada yani 1950 yılında kooperatifin müdür vekilliğine Hamza Sadi Bey tayin edilmiştir⁷.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak olan Milletvekili Genel Seçimleri öncesi 25 Nisan 1950 tarihinde Muğla Bağımsız Milletvekili Aday Listesi açıklanmıştır. Bu listede Muğla Maden İrtibat Memuru Hamza Sadi Özek de yer almıştır. Ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Hamza Sadi Bey çeşitli nedenlerden dolayı Milletvekili seçilememiştir. Milletvekilliklerinin hepsini DP adayları kazanmıştır⁸.

1956 yılına gelindiğinde Ankara'da Muğlalı yüksek tahsil öğrencileri tarafından Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği kurulmuştu. 1957 yılında ise bu derneğin Muğla'da da bir şubesinin açılmasına karar verilmiştir. Bunun için Muğla'da önce bir müteşebbis heyeti oluşturulmuştur. Bu heyet içinde Hamza Sadi Bey de yer almıştır. Dernek kurulduktan sonra ilk idare heyeti seçimi sonucu Hamza Sadi Bey derneğin muhasipliğine getirilmiştir⁹.

1960 yılından sonra memuriyetten ayrılan Hamza Sadi Bey ticaret ve kömür işletmeciliği ile meşgul olmaya başlamıştır. 1971 yılında ise amansız bir hastalığa yakalanan Hamza Sadi Bey önce Ankara'da bir süre tedavi görmüş sonra da Muğla'ya getirilmiş ve 5 Kasım 1971 tarihinde de hakkın rahmetine kavuşmuştur. Hamza Sadi Bey'in mezarı Muğla Şehir Eski Mezarlığı'ndadır¹⁰.

1- Siyasi Hayatı

Hamza Sadi Özbek hiçbir zaman siyasetten uzak durmamıştır. Bazen aktif siyasetin içinde yer alırken bazen de basın-yayın yoluyla, sivil toplum örgütleri vasıtasıyla veya daha farklı şekillerde bu faaliyetlerine devam etmiştir.

6 Bayram Akça, "Hamza Sadi Özbek", *Türk Yurdu*, Cilt.20, Sayı.159, Ankara, Kasım 2000, s.40.

7 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2002,s.200.

8 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-196)*, s.104.

9 Bayram Akça, *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-196)*, s.132.

10 Bayram Akça, *Hamza Sadi Özbek*, s.40.

Nitekim Hamza Sadi Özbek ilk siyasi deneyimini 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milliyetçiler Genel Seçimlerinde Muğla Bağımsız Milletvekili adayı olarak yaşamıştır. Bu bağlamda 25 Nisan 1950 tarihinde Muğla Bağımsız Milletvekili Aday Listesi açıklanmıştır. Bu listede Muğla Maden İrtibat Memuru Hamza Sadi Özbek de yer almıştır. Ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Hamza Sadi Bey çeşitli nedenlerden dolayı Milletvekili seçilememiştir. Tüm Milletvekilliklerini Demokrat Parti almıştır.

14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra Hamza Sadi Özbek Muğla’da Türk Milliyetçiliğinin yayılması için faaliyetlerine hız vermiştir. İşte bu bağlamda 2 Temmuz 1951 tarihinde Muğla’da Hamza Sadi Özbek’in Başkanlığında “Türk Milliyetçiler Derneği”nin bir şubesi açılmıştır. Bu derneğin en önemli faaliyetleri arasında “Kore Savaşı Gazilerini Karşılama Töreni” ve Tarihçi Zeki Velidi Togan’ı Muğla’ya getirerek ona çeşitli yerlerde ve çeşitli konularda konferanslar verdirmek olmuştur¹¹.

Hamza Sadi Özbek bazen de Muğla’yı ziyaret eden hükümet yetkililerine Muğla’nın sorunlarını anlatarak Muğla’nın gelişmesi konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Bu bağlamda 21 Haziran 1959 tarihinde Muğla’yı ziyaret eden Nafia Vekili, Maarif Vekili, Demokrat Parti Umumi Heyeti Azası Tefik İleri 25 Haziran 1959 tarihinde Muğla Kocahan Mevkii’nde halkın sorunlarını dinlemiştir. İşte bu toplantıda Hamza Sadi Özbek Muğla’nın sorunlarını ortaya koyan bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Hamza Sadi Özbek; Muğla’nın su, sağlık, eğitim, tarım, ulaşım, imar ve banka sorunlarını ayrıntılı olarak izah etmiştir¹².

1965 yılına gelindiğinde Hamza Sadi Özbek tekrar aktif siyasete dönmüş ve bu defa Adalet Partisi’nden Muğla Milletvekili Adayı olmuştur. Hatta bu adaylığı Muğla yerel basınında oldukça fazla ses getirmiş ve o dönem Muğla’da çıkan *İlkadım Gazetesi* yazarlarından İsmet Ünal Türker kendisiyle projeleri konusunda bir röportaj dahi yapmıştır¹³.

2- İrkçilik-Turancılık Davası

1940’lı yıllar aşırı sol fraksiyonların devlette örgütlendiği dönem olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı’nın ortalarına doğru yani 4 Ağustos 1942 tarihinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun TBMM kürsüsünden “Biz Türk’üz, Türkçüyüz...” şeklindeki konuşması Türk Milliyetçilerine güç vermiştir. Fakat

11 “Milliyetçiler Teşkilatlanıyor”, *Orkun Dergisi*, Sayı.47, 24 Ağustos 1951,s.16

12 *Umurbey Özbek Özel Arşivi*

13 *İlkadım Gazetesi*, 21 Ağustos 1965.

bu konuşma sözde kalmış ve bunun hemen ardından Milli Eğitim Bakanlığına sol görüşlü Hasan Ali Yücel getirilmiştir. Bu durum üzerine 1944 yılında Türk Milliyetçilerinin önde gelenlerinden Nihal Atsız sahibi olduğu *Orkun Dergisi*'nde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun komünizm tehlikesine karşı uyanık olması konusunda bir yazı kaleme almıştır. Bu yazının hemen ardından bir dönem sosyalist olan ama daha sonra sosyalizm aleyhine konferanslar veren İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun İstanbul-Eminönü Halkevi'nde verdiği konferansta sosyalist görüşlü öğrenciler olay çıkarmıştır. Bu olayın basına yansımaları üzerine Nihal Atsız sahibi olduğu *Orkun Dergisi*'nde 1 Mart 1944 tarihli 15. sayısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben, "*Türklüğün hâkim olduğu bu ülkede Türklerin hakarete uğradığını*" belirten bir mektup yayınlamıştır. Bu derginin 16. sayısında ise Nihal Atsız ikinci bir mektup daha yayınlamıştır; "*Bütün Türk Milliyetçilerinin Başbakan'dan komünistlerin ezilmesini istediğini*" belirtmiştir. Nihal Atsız'ın bu mektupları Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'i endişelendirmiş ve kendisini mahkemeye vermiştir. 26 Nisan 1944 tarihinde yapılan mahkemenin ilk duruşması olumsuz geçmiştir. Ancak 3 Mayıs 1944 tarihinde yapılan ikinci duruşmada milliyetçi öğrenciler gövde gösterisi yapmış ve bu durum üzerine duruşma ertelenmiştir. Ancak 9 Mayıs 1944 tarihinde yapılan ikinci duruşmada Nihal Atsız bu mahkemenin ideolojik bir hesaplaşma olduğunu belirtmiştir¹⁴.

1944 yılına gelindiğinde ise II. Dünya Savaşı'nın sonu görünmüştür. İşte böyle bir ortamda yani 1944 yılında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü halka hitaben yaptığı konuşmada, Türk Milliyetçiliğini vatan hainliği ile suçlamıştır. Bu konuşmanın hemen ardından ülke genelinde milliyetçilikle ilişkisi olan 13 kişi "*gizli cemiyet kurmak ve hükümeti devirmek gibi sebeplerle*" tutuklanarak yargılanmak üzere İstanbul'a götürülmüştür. Bu kişiler arasında Aydın'da Tahsisat Müdürlüğünde memur olarak çalışan Hamza Sadi Özbek de yer almıştır. Bu kişiler İstanbul-Tophane'de bulunan Sıkıyönetim Mahkemesi'nde bir yıldan fazla yargılanmışlardır. Bu kişiler yargılanma süresince de İstanbul-Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğü'nün bulunduğu "Sansaryan Hanı"nda "Tabutluk" denen özel işkence yerinde tutulmuşlardır. Daha sonra da bu 13 kişi mahkeme tarafından hapis cezasından idam cezasına kadar çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Ancak daha sonra Askeri Yargıtay tarafından "*milliyetçiliğin Anayasa'ya aykırı olmadığı*" kararının vermesi üzerine I Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 13 kişi hakkında vermiş olduğu çeşitli cezalar bozulmuştur. Böylece Hamza Sadi Özbek de dâhil 13 kişi cezaevinden tahliye edilmiştir¹⁵.

14 Hakkı Öznur, "Ülkücü Hareket", *Portreler*, Cilt.6, Ankara, 1999, s.8-11.

15 Hakkı Öznur, *a.g.e.*, s.15-16.

3- Türk Milliyetçiliği Üzerine Basında Çıkan Yazıları

Hamza Sadi Özbek, İzmir’de daha lise öğrencisi iken hocalarından Tahsin Burdurlu’nun etkisi ile Türk Milliyetçiliğine ilgi duymaya başlamıştır. İşte bu bağlamda Muğla’da yayınlanan *Muğla’da Halk Gazetesi*’nde Türk Milliyetçiliği üzerine şiirler yayınlamaya başlamıştır. 1941 yılına gelindiğinde ise Hamza Sadi Özbek yine *Muğla’da Halk Gazetesi*’nde seri halinde” *Türkçülük*” adlı köşesinde altı yazı kaleme almıştır. Bunlar aşağıda olduğu gibidir;

26 Nisan 1941 tarihinde Hamza Sadi Özbek “Muğla da Halk Gazetesi”nde “Türkçülük” adlı köşesinde Türk Milliyetçiliği üzerine aşağıdaki birinci yazıyı yayınlamıştır:

“Türkçülük ne demektir?- Türkçülük başka diğer milletlerdeki cereyanlar emsal midir?- Diğer milletlerde, kendileri için böyle cılık veya cılık (Fransızcılık- İngilizcilik- Almancılık- v.b) yapılmış mıdır?

Önce bu cihetleri inceleyelim.

Umumi manada Türkçülük; Büyük Türk milletinin yükselmesini istihdaf eden umumi bir fikir cereyanının ve bu fikir cereyanına müstenit fiili mesainin adıdır.

Umumi manada Türkçülük; Büyük Türk milletinin yükselmesi, modern medeniyetin (kendi cibilli hasletlerini bozmamak şartıyla) seviyesine ulaştıktan sonra, bu seviyenin üstüne çıkarak hakiki kadrosunda hâkim ve adil olabilmesi için müspet prensipler esası dâhilinde çalışmaktır.

Bu hal başka milletlerde görülmemiştir. Vakua her millet, içindeki bazı münferit veya cem’i faaliyetler, hattı- zatında kendilerinin yükselmelerine matuftur. Belki bu da o millet bakımından bir çeşit ....cılık veya ... cılıktır. Bununla beraber bu hal başka milletlerde doğrudan doğruya vaki olmamıştır. Mesala; İngilizcilik- Fransızcılık-İspanyolculuk v. b gibi cereyanlar görülmemiştir.

Bu memleketlerde halen mevcut olan, ve vaktiyle mevcut olmuş bulunan bir çok siyasi fırkalar görülmüştür ve görülmektedir. Din bahsinde de milli olmayan, daha ziyade bütün beşeriyeti istihdaf eden dini ve içtimai cereyanlar görülmüştür.”¹⁶

16 *Muğla’da Halk*., 26 Nisan 1941, Yazarın “Türkçülük” adlı köşesinde yayınladığı ikinci yazıya ulaşılamamıştır.